

УДК 364

DOI <https://doi.org/10.32782/pdu.2023.4.34>

І. В. Найда

кандидат наук з державного управління, доцент,
декан економіко-правового факультету
Київського кооперативного інституту бізнесу і права

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОКТРИНИ ПРАВ ЛЮДИНИ

Статтю присвячено питанню національно-патріотичного виховання через призму забезпечення доктрини прав людини.

З'ясовано, що ідея національно-патріотичного виховання в усі часи посідала особливе місце не тільки в духовному житті суспільства. Ідеологія патріотизму формується з самого дитинства, вона проявляється в повазі до національних символів та основних прав людини, розуміння й толерантності до культури й цінностей людей іншої культури.

У статті, розкрито, громадянсько-патріотичні, духовно-моральні, військово-патріотичні та екологічні елементи виховання як основні складові національно-патріотичного виховання, як стрижневі, основоположні, що відповідають як нагальним вимогам і викликам сучасності, так і закладають підвалини для формування свідомості нинішніх і майбутніх поколінь, які розглядатимуть розвиток держави як запоруку власного особистісного розвитку, що спирається на ідеї патріотизму, поваги до культурних цінностей Українського народу.

Зазначено, що відповідно до Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України та доктрини прав людини основні права і обов'язки можна класифікувати на такі категорії як: громадянські (фізичні) права та обов'язки; політичні права та обов'язки; екологічні права та обов'язки.

Показано, що національно-патріотичне виховання в даному аспекті є важливим, оскільки, забезпечення належним чином національного суверенітету і територіальної цілісності України потребує докорінного реформування вітчизняної системи виховання молодого покоління, її спрямування на становлення свідомих громадян і патріотів української соборності.

У статті зазначено, що екологічне виховання як елемент національно-патріотичного виховання є відносно новим порівняно з іншими його видами, визначеними у програмних документах у цій сфері, однак значущість формування екологічного світогляду громадянина України важко переоцінити, оскільки майбутнє нашої держави залежить від застосування адекватних засобів і заходів захисту та охорони оточуючого середовища.

Зроблено висновок про те, що лише через ієрархію ціннісних підходів, як: людина – народ – держава – право можна реалізувати перспективну й демократичну модель національно-патріотичного виховання.

Ключові слова: національно-патріотичне виховання, патріотизм, державна політика, права людини, правова доктрина.

Постановка проблеми. Успішна держава – це успішні громадяни, які сповнені національної свідомості, любові до рідного краю, свого народу, шанобливого ставлення до його культури, традицій і звичаїв, горді за свою землю і здатні поважати своїх сусідів, толерантно ставляться до культури всіх народностей, які проживають в Україні.

Ідея національно-патріотичного виховання в усі часи посідала особливе місце не тільки в духовному житті суспільства. Провідне місце в усіх найважливіших сферах його діяльності відображалось як в праві, державному управлінні, економіці, культурі, історії, політології тощо.

Це означає, що не може бути привілеїв чи обмежень в залежності від походження,

соціального та майнового стану, расової та національної належності, статті, освіти, мови, політичних поглядів, релігійних переконань, роду і характеру занять тощо (ст. 24 Конституції).

Право нерозривно пов'язане з становленням та впровадженням національно – патріотичним вихованням в Україні. Національно-патріотичне виховання – це низка заходів, які впроваджуються на державному рівні, шляхом реалізації певних механізмів державного управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематикою національно-патріотичного виховання займалися такі відомі науковці, як Тертишник В., Бех І., Ярема В., Моїсєєв В., Разметаєва Ю., Голубка М., Іванюк Г., Березівська Л., Коляда Н., Зозуля С., Страйгородська Л., Селецький А. тощо.

Однак, оцінюючи рівень розробленості проблематики щодо доктрини прав людини слід вказати на відсутність комплексних досліджень у даній сфері.

Мета статті – полягає в дослідженні розроблення теоретичних положень і практичних рекомендацій щодо розвитку національно-патріотичного виховання крізь призму доктрини прав людини.

Виклад основного матеріалу.

Правова доктрина – це зумовлена духовним і інтелектуальним розвитком, станом моральності та політико-правовою культурою суспільства цілісна і гармонічна система принципів, поглядів, уявлень, ідей, концепцій і модельних норм щодо права і його розвитку, які виступають теоретичним стрижнем та концептуальною основою державотворчої, правотворчої, правозастосовної та право тлумачної діяльності [1].

Сьогодні, питання ідеології прав людини набуває нового, великого значення.

Так, на думку провідних вчених у сфері права ідеологія прав людини в Україні – це не тільки результат запозичення ідей і принципів (поряд з верховенством права, правовою державою тощо) з міжнародно-правових актів (Всесвітньої декларації прав людини 1948 року, Європейської конвенції з прав людини і основоположних свобод 1950 року тощо). Це і наслідок широкого загальнодемократичного руху за

права і свободи людини і громадянина в сучасній Україні, який тією чи іншою мірою підтримують різні політичні сили, що додержуються певних доктрин прав людини: ліберальної, консервативної, соціал-демократичної, патерналістської (соціального і національного ґатунку) тощо. Для ідеології прав людини найбільшу цінність становлять правові доктрини, що спираються на відповідні наукові школи прав людини: природного права, юридичного і соціологічного позитивізму [2, с. 5–6].

Ідеологія прав людини, на нашу думку, є однією із складових національно-патріотичного виховання. Оскільки, формування патріотичних почуттів нерозривно пов'язане з базовими цінностями загальнодержавного рівня (патріотична ідеологія, державні цінності).

Ідеологія патріотизму формується з самого дитинства, вона проявляється в повазі до національних символів та основних прав людини, розуміння й толерантності до культури й цінностей людей іншої культури.

Система прав і свобод людини за чинним законодавством України включає особисті, соціальні, гуманітарні, економічні, та громадянсько-політичні права і свободи людини тощо.

У конкретній національній правовій системі права людини не завжди проявляються як цінності. Вони можуть набувати властивостей ціннісних орієнтирів, своєрідного ідеалу або дороговказу, напрямку, у якому слід рухатися. Навіть як такі орієнтири права людини впливають на формування ціннісної системи індивідів, їх груп та суспільства в цілому, і у той же час, утверджують власну цінність, як на загальному (наприклад, закріплюються і гарантуються нормативними актами), так і на індивідуальному (наприклад, стають частиною правосвідомості) рівнях сприйняття [3, с. 213].

Національно-патріотичне виховання можна розглядати крізь особистих права і свобод людини. Такі права людини, за своїм змістом є правовою основою можливостей фізичного, духовного та інтелектуального розвитку людини.

Відповідно до Конституції України до таких прав належать право на життя та

захист людяності; право на волю; свободу та особисту недоторканність; право на недоторканність житла, повага до гідності та право на честь; свобода думки, слова, світогляду і віросповідання; право на невтручання в приватне життя тощо.

Відповідно до Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України та доктрини прав людини основні права і обов'язки можна класифікувати на такі категорії:

- громадянські (фізичні) права та обов'язки;
- політичні права та обов'язки;
- екологічні права та обов'язки.

Серед виховних напрямів сьогодні найбільш актуальними виступають громадянсько-патріотичне, духовно-моральне, військово-патріотичне та екологічне виховання як основні складові національно-патріотичного виховання, як стрижневі, основоположні, що відповідають як нагальним вимогам і викликам сучасності, так і закладають підвалини для формування свідомості нинішніх і прийдешніх поколінь, які розглядатимуть розвиток держави як запоруку власного особистісного розвитку, що спирається на ідеї патріотизму, поваги до культурних цінностей Українського народу, його історико-культурного надбання і традицій, гуманізму, соціального добробуту, демократії, свободи, толерантності, виваженості, відповідальності за природу як за національне багатство, здорового способу життя, готовності до змін та до виконання обов'язку із захисту незалежності та територіальної цілісності України [5].

Громадянські (фізичні) права та обов'язки.

Відповідно до Конституції України та інших нормативно-правових актів України кожен громадянин зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей.

До таких прав можемо віднести права: на життя людини та його захист; на повагу до гідності людини; на свободу та особисту недоторканність, на свободу власної думки і слова; на вільне виявлення своїх поглядів і переконань; на свободу світо-

гляду; духовних та деяких інших потреб людини тощо.

Національно-патріотичне виховання в контексті таких прав та обов'язків посідає провідне значення, оскільки патріотизм на особистісному рівні постає як найважливіша, стійка характеристика людини, що виражається у її світогляді, моральних ідеалах, нормах поведінки. Образно кажучи, патріотизм є своєрідним форматом життєвих орієнтацій громадянина в реалізації його життєвої стратегії, що відповідає реальним соціальним інтересам й очікуванням його найближчого оточення, громади, суспільства і держави, закарбований у його свідомості, віднайдений у смислі власного існування і втілений у способі життєдіяльності [4].

Політичні права та обов'язки.

Стаття 65 Конституції України декларує, що захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів є обов'язком громадян України [6].

Можемо до цієї категорії віднести можливість людини і громадянина брати участь у громадському та державному житті, вносити пропозиції про поліпшення роботи державних органів, їхніх службових осіб та об'єднань громадян, критикувати вади в роботі, безпосередньо брати участь у різних об'єднаннях громадян. До цієї групи належать такі права як: можливість брати участь в управлінні державними та громадськими справами, користуватися рівним правом доступу до державної служби, а також служби в органах місцевого самоврядування; обговорювати і приймати закони та рішення загальнодержавного і місцевого значення, беручи участь у всеукраїнському та місцевих референдумах; надсилати індивідуальні або колективні письмові звернення чи особисто звертатися до державних органів, органів місцевого самоврядування та їхніх посадових осіб; утворювати і брати участь у роботі об'єднань громадян (політичних партій і громадських організаціях); збиратися мирно, без зброї та проводити збори, мітинги, походи й демонстрації, про що завчасно сповіщати органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування; вибирати й бути обраним до дер-

жавних органів та органів місцевого самоврядування; мати громадянство.

Національно-патріотичне виховання в даному аспекті є важливим, оскільки, забезпечення належним чином національного суверенітету і територіальної цілісності України потребує докорінного реформування вітчизняної системи виховання молодого покоління, її спрямування на становлення свідомих громадян і патріотів української соборності. Нині проблема патріотичного виховання набуває особливого значення, оскільки від її вирішення багато у чому залежить подальше майбутнє нашої нації.

Як свідчить історія, виховання патріотизму, готовності кожного громадянина за будь-яких умов, навіть ціною власного життя, захистити Батьківщину від ворогів завжди виступало гарантом безпеки держави. Яскравим історичним прикладом патріотичного виховання громадян було виховання у Стародавній Спарті (державі Лакедемон), де сам спосіб життєдіяльності визначався спрямуванням країни на постійну бойову готовність. Коли юний мешканець Спарти досягав віку семи років, держава брала на себе увесь тягар його виховання та навчання. При цьому, головним завданням держави була підготовка воїнів, здатних як до захисту власних кордонів, так і до захоплення нових територій. Саме у цей період виникає ідея супротивника, будь-то варвари або представники суміжних держав. На сьогоднішній день національно-патріотичне виховання молоді в багатьох країнах світу займає одне з провідних місць у системі національних пріоритетів. Повага і любов молодих громадян до власної Батьківщини, мови, традицій та культури виступають невід'ємними складовими державної політики [7].

Так, В. Моїсеєв у структурі національно-патріотичного виховання виокремлює військово-патріотичне виховання, до ознак якого він включає систематичність та системність, які дають змогу впливати на дотичні до формування особистості військовослужбовця явища і процеси, а також їх відображення у його сприйнятті на суб'єктивному рівні; цілеспрямованість, яка дозволяє відстежувати ступінь

досягнення поставленої мети. Призначенням вказаних дій автор вважає формування комплексу професійно важливих властивостей особистості, які включають до себе утворення у молодій людини конструктивів ідейно-політичного, морально-психологічного та іншого характеру, потреба в яких обумовлені завданнями, які постають у процесі військової служби, а також оволодіння особою військовою професією, включаючи фізичний рівень, рівень історично-культурних традицій тощо [8, с. 186].

Право людини на безпеку є стрижнем діяльності держави та формує юридичну основу національної безпеки. Можливо стверджувати про абсолютний характер права людини на безпеку, конкретизуючи лише зміст цього основоположного права у правових відносинах людини з державою та суспільством, а також у міжнародно-правових відносинах, де людина має визнаватися і визнається головним суб'єктом щодо реалізації своїх основоположних прав. Такий висновок засновується, зокрема, на положеннях Загальної декларації прав людини, у Преамбулі якої, окрім іншого, проголошено, «що зневаження і нехтування правами людини призвели до варварських актів, які обурюють совість людства, і що створення такого світу, в якому люди будуть мати свободу слова і переконань і будуть вільні від страху і нужди, проголошено як високе прагнення людей». Водночас ст. ст. 2, 5, 6, 29, 30 Загальної декларації прав людини стосуються різних аспектів права людини на безпеку, на чому варто акцентувати увагу [9].

Екологічні права та обов'язки.

Кожен громадянин зобов'язаний не заподіювати шкоду природі, відшкодовувати завдані ним збитки, оскільки кожен має право на безпечне екологічне середовище. Тобто це право: на безпечне для життя і здоров'я довкілля; на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди тощо.

Екологічне виховання як елемент національно-патріотичного виховання є відносно новим порівняно з іншими його видами, визначеними у програмних документах у цій сфері, однак значущість

формування екологічного світогляду громадянина України важко переоцінити, оскільки майбутнє нашої держави залежить від застосування адекватних засобів і заходів захисту та охорони оточуючого середовища. Екологічне виховання має своїм правовим підґрунтям ст.ст. 13, 16, 66 Основного Закону, а також ст. 9-12 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища». Слід також сказати, що ратифікована Україною Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Організація Конвенція) дозволила посилити правове підґрунтя дій громадськості у сфері охорони оточуючого середовища. Разом з тим у сфері екологічного виховання нині ще не спостерігається достатньої системності та структурованості [10].

Справжнє правове реформування в Україні має починатися із духовних цінностей, громадянськості й людськості. Як писав великий український педагог К. Ушинський: «Усяке істотне, а не позірне поліпшення в побуті народу, усяка істотна реформа повинна ґрунтуватися на внутрішній, духовній реформі, на русі вперед, який відбувається в самому дусі народу, бо тільки з цих духовних реформ виростають самі собою тривкі зовнішні реформи... Надати ж швидкість народному розвитку може тільки свідоме, розумне виховання й розумне навчання, вони пробуджують розум народу, дають волю його свідомості і збагачують його знаннями, до яких він досвідом не добрався б за багато сотень років» [11].

Висновки і пропозиції. Перспективами подальших наукових розвідок має стати дослідження впливу права на права людини, громадянські свободи та патріотизм.

В залежності від того, наскільки вивіреними і далекоглядними будуть прийняті заходи в сфері права, заходи для виховання патріотизму підростаючого покоління залежатиме стан розвитку світової, відбудеться процес державної стимуляції процесу відродження та становлення української нації, а відповідно й потреби національно-патріотичного виховання як

чинника пізнання і самопізнання української нації. Таким чином, в умовах сучасного розвитку знань і технологій, національно-патріотичне виховання потребує не лише філософсько-світоглядного осмислення культурної спадщини, культурно-морального насичення патріотичної виховної системи, а й правового.

Лише через ієрархію ціннісних підходів, як: людина – народ – держава – право можна реалізувати перспективну й демократичну модель національно-патріотичного виховання.

Список використаної літератури:

1. Тертишник В. М. Доктрина та проблеми і ризику конституційної й судово-правової реформи в Україні. Суспільно політичні процеси. Науково-популярне видання Громадської організації «Академія політичних наук». Випуск 4, Київ : 2016. С. 147–160.
2. Права і свободи людини і громадянина в Україні (доктрина Європейського суду з прав людини і Конституційного Суду України) : навчальний посібник / звернення до читачів Голови Конституційного Суду України (VII.2010-VII. 2013 роки) Головіна А. С. ; вст. слово і заг. ред. проф. Мартиненка П. Ф., Кампа В. М. Київ : 2013. С. 376.
3. Разметаєва Ю. С. Доктрина та практика захисту прав людини : навчальний посібник / Ю. С. Разметаєва. – Київ : ФОП Голембовська О.О., 2018. С. 364.
4. Бех І. Д. З Україною в серці (тренінг з національно-патріотичного виховання дітей та молоді) : посіб. / І. Д. Бех, В. І. Кириченко, Ж. В. Петрочко. – Харків : «Друкарня Мадрид», 2016. – 140 с. Вид. 2-ге, змінене.
5. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України : затверджено наказом Міністерства освіти і науки України від 06 червня 2022 року № 527. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0527729-22#Text>
6. Конституція України: Науково-практичний коментар І В. Б. Авер'янов, О. В. Батанов, Ю. В. Баулін та ін.; Ред. кол. В. Я. Тацій, Ю. П. Битяк, Ю. М. Грошевой та ін. – Харків: Вид-во «Право»; К.: Видав, дім «Ін Юре», 2003
7. Концепції розвитку сектору безпеки і оборони України. Затверджена Указом Президента України від 14.03.2016 р. № 92/2016. [Електронний ресурс] // –

- Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/92/2016/print1443161996>
8. Моїсєєв В. В. Сутність поняття «військово-патріотичне виховання». Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Педагогіка, психологія, філософія. 2016. Вип. 239. С. 185–189.
 9. Загальна декларація прав людини. Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
 10. Ярема В. В. Особливості правового забезпечення основних напрямів національно-патріотичного виховання в Україні. Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права. № 5 (2022). С. 101–104.
 11. Вісник Запорізького національного університету: збірник наукових праць. Педагогічні науки / Головний редактор Локарева Г.В. – Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2015. С. 194.

Naida I. National patriotic education through the prism of ensuring the doctrine of human rights

The article is devoted to the issue of national-patriotic education through the prism of ensuring the doctrine of human rights.

It was found that the idea of national-patriotic education at all times occupied a special place not only in the spiritual life of society. The ideology of patriotism is formed from childhood, it is manifested in respect for national symbols and basic human rights, understanding and tolerance for the culture and values of people of another culture.

The article reveals the civic-patriotic, spiritual-moral, military-patriotic and ecological elements of education as the main components of national-patriotic education, as core, fundamental, which meet both the urgent requirements and challenges of modern times, and lay the foundations for the formation of the consciousness of the present and future generations, who will consider the development of the state as a guarantee of their own personal development, based on the ideas of patriotism, respect for the cultural values of the Ukrainian people.

It is noted that in accordance with the Concept of national-patriotic education in the education system of Ukraine and the doctrine of human rights, basic rights and obligations can be classified into the following categories: civil (physical) rights and obligations; political rights and obligations; environmental rights and responsibilities.

It is shown that national-patriotic education in this aspect is important, since the proper provision of national sovereignty and territorial integrity of Ukraine requires a fundamental reform of the domestic system of education of the young generation, its direction towards the formation of conscious citizens and patriots of Ukrainian unity.

The article states that environmental education as an element of national-patriotic education is relatively new compared to other types of it defined in program documents in this area, however, the importance of the formation of the ecological worldview of a citizen of Ukraine is difficult to overestimate, since the future of our country depends on the use of adequate means and measures to protect and protect the environment.

It was concluded that only through the hierarchy of value approaches, such as: person – people – state – law, a promising and democratic model of national-patriotic education can be realized.

Key words: *national-patriotic education, patriotism, state policy, human rights, legal doctrine.*